

Willem Roelofs

De Beiler Joden en het Bet Chajiem in Eursing

Gemeenteveldwachters in Beilen (deel 6)

Varkensfokken

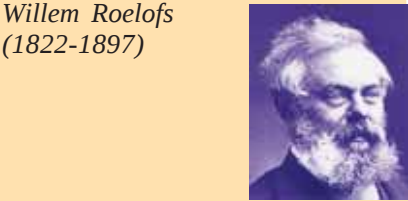
Psychiatrische Gezinsverpleging
in Beilen (deel 4)

Het café aan de Brink

Houtwallen

Schilders in Midden-Drenthe (..)

De kunstschilder Willem Roelofs verbleef in de 19de eeuw menigmaal in Drenthe. Hij was in de leer geweest bij Hendrik van de Sande Bakhuyzen en bezocht de Haagse Academie van Beeldende Kunsten.

Boven: Eursinge bij Westerbork. Het landschap ademt rust, nog eens benadrukt door de weerspiegeling van de bomen in het roerloze water. Over de eenzaamheid van het Drentse landschap wordt in dit blad ook geschreven op bladzijde 3. Achter de boerderij die door de rechterkant van het doek wordt afgesneden, bevindt zich een schapenschuur onder het lof van een paar prachtige eiken. Links: Korenschoven. Ook in dit schilderij is de verlatenheid van het Drentse landschap te zien.

Ontleend aan: R. Sanders, *Schilders van Drenthe*, Zuidwolde 2001, p. 190-191.

Foto's omslag voorzijde:	Inhoud:	Adressen auteurs:
- Op de grote foto en de drie kleine foto's: de Israëlitische Begraafplaats te Beilen. - Kaartfragment van Beilen eind 19de eeuw met vermelding van de Israëlitische Begraafplaats.	I Schilders in Midden-Drenthe (..) - W. Brinkman 1-5 RDe Beiler Joden en het Bet Chajiem in Eursing - H.M. Luning 6-11 Gemeenteveldwachters in Beilen, deel 6 - J.A. Maas 12-20 Varkensfokken - G. Seubring 21-26 Psychiatrische Gezinsverpleging in Beilen (deel 4) - G. Kamphuis 27 Het café aan de Brink - B. Oosting en T.L. Kroes 36 Zo as't west hef - Houtwallen - W. Brinkman	- W. Brinkman, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen. - G.H. Kamphuis, Esweg 60, 9411 AJ Beilen - H.M. Luning, Koekoekstraat 52, 9404 BL Assen - J.A. Maas, Esdoornlaan 1, 9411 AT Beilen - B. Oosting, Klatering 36, 9411 XH Beilen - T.L. Kroes, Hijkerweg 19, 9411 LS Beilen - G. Seubring, Esweg 54, 9411 AJ Beilen
Kleurenfoto's omslag: G.J. Dijkstra en T.L. Kroes		Prijs: € 4,50

Hoofdredacteur
J.A. Sikken, Grondselweg 7, 9418 TP Wijster - hoofdredacteur, tel. 0593-562409
Eindredacteur (tot 1-12-2006)
vakant

Redactie-leden
drs. R. Gerding, Lheebroek 29, 7991 PM Dwingeloo, tel. 0593-541844.
J. Hoogeveen-Zuidberg, Westeinde 23, 9415 PG Hijken, tel. 0593-524615.
B. Oosting, Klatering 36, 9411 XH Beilen, tel. 0593-525897
F. Timmerman-Stevens, Smilderweg 2D, 9414 AD Hooghalen, tel. 0593-592251.
A. Visscher-Ovinge, De Snikke 13, 9411 ET Beilen, tel.0593-523098.

Bestuur
Vakant (voorzitter),
W. Brinkman (secretaris),
Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen, tel. 0593-541848.
H.J. Vos (penningmeester), Oosteinde 12, 9415 PA Hijken, tel. 0593-523028.
G. Drenth-Barkhof (ledenadministrateur), Dahliastraat 20, 9411 GP Beilen, tel. 0593-524440.
E. Beuving, Pr. Bernhardstraat 1K, 9411 KH Beilen, tel. 0593-524382.
F. Biemold, Vonderkampen 136, 9411 RH Beilen, tel. 0593-524772.
H.L.G. Schuur, Nieuwe Es 10, 9418 PS Wijster, tel. 0593-562412.
J. Vrijs, Julianastraat 16, 9411 PL Beilen, tel. 0593-542351.

Lidmaatschap
Het lidmaatschap van de vereniging bedraagt € 15,-. Bankrekeningnummer: 3065.27.774 t.n.v. Hist. Ver. Gem. Beilen. Rekeningnummer Postbank: 3090700 t.n.v. Hist. Ver. Gem. Beilen.
Opgave lidmaatschap en ledenadministratie: G. Drenth-Barkhof, Dahliastraat 20, 9411 GP Beilen, tel. 0593-524440.
Het opzeggen van een lidmaatschap dient SCHRIFTELIJK te geschieden bij G. Drenth-Barkhof voor 1 november. Voor alle informatie betreffende het tijdschrift: G. Drenth-Barkhof, Dahliastraat 20, 9411 GP Beilen, tel. 0593-524440.

Copyright
Het overnemen van foto's en/of artikelen of delen daarvan is slechts toegestaan na verkregen schriftelijke toestemming van de eindredacteur.

Productie: Uitgeverij Drenthe Vormgeving omslag: N'Design
ISSN-nummer: 1380-3301

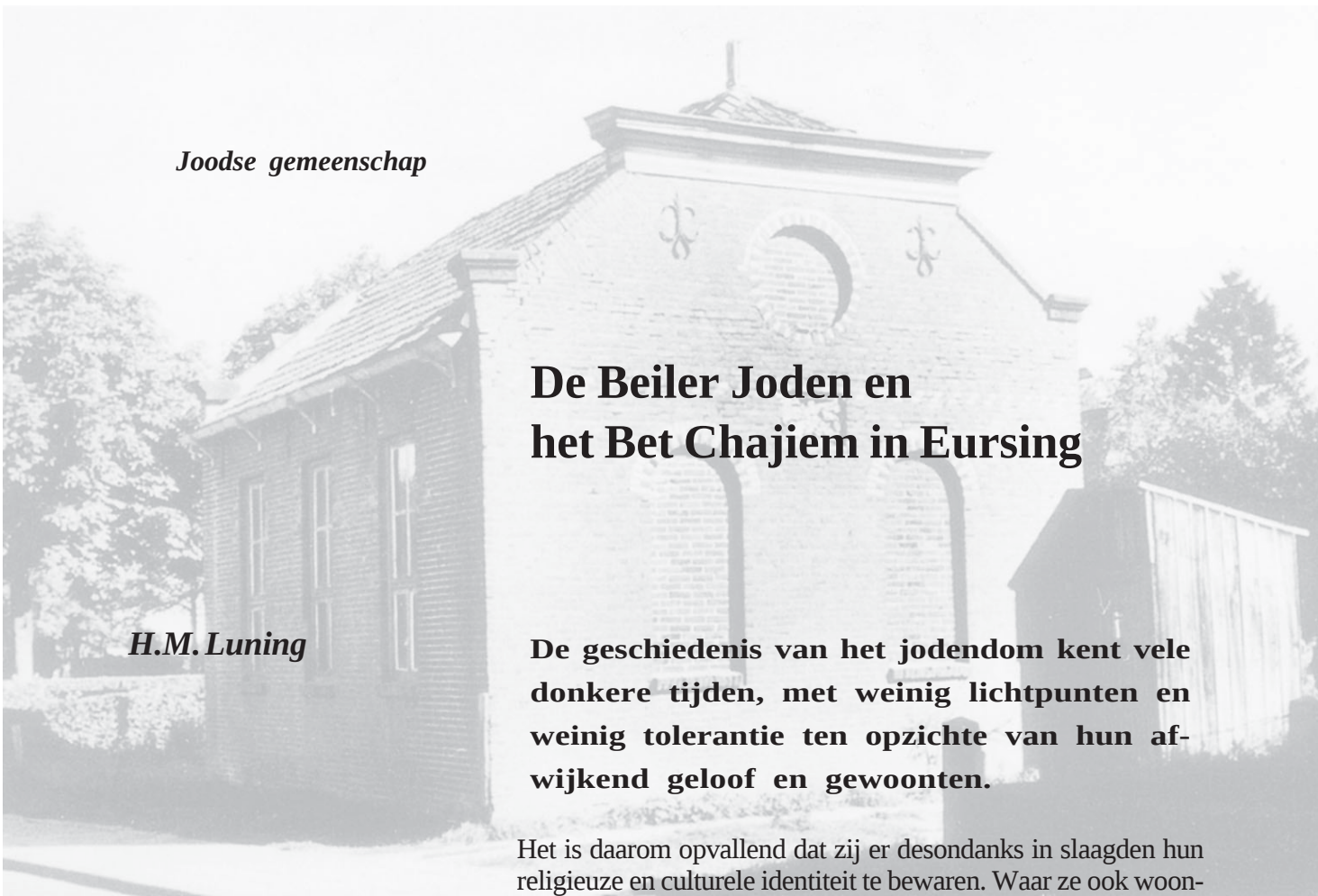

Links: De topografische kaart uit 1899-1913. Rechts: De situatie anno 2006 van Google Earth. Bij een vergelijking tussen de kaart en de luchtfoto valt op, dat verscheidene houtwallen op Smalbroek zijn verdwenen. Ook de kanalisatie van de Beilerstroom is goed te zien.

Rechts: Schuur, schilderij van Henri Koetser (1878-1952).
Onder: Koeien op een landweg van J.J. van de Sande Bakhuyzen (1835-1925).
Ontleend aan: R. Sanders, *Schilders van Drenthe*, Zuidwolde 2001, p. 123 en 199.

Op de achterzijde van de omslag het kappen van bomen op de houtwal bij Smalbroek.

Joodse gemeenschap

De Beiler Joden en het Bet Chajiem in Eursing

H.M. Luning

De geschiedenis van het jodendom kent vele donkere tijden, met weinig lichtpunten en weinig tolerantie ten opzichte van hun afwijkend geloof en gewoonten.

Het is daarom opvallend dat zij er desondanks in slaagden hun religieuze en culturele identiteit te bewaren. Waar ze ook woonden, zij bleven een element dat afweek van de (over)heersende cultuur van de hen omringende samenleving. Religieuze vervolging ging gepaard met economische motieven. Vanaf de 17de eeuw trokken steeds meer joden wegens het antisemitisme uit het oosten van Europa weg. Velen vestigden zich in ons land, omdat ze hoopten er een veiliger leven te kunnen leiden temidden van een redelijk tolerante bevolking.

Haardstedenregister

In 1774 wordt in het haardstedenregister van Beilen de eerste joodse ingezetene geregistreerd. Het betreft Izaäk Abrahams die zich als neringdoende en keuter in de Kerkstraat vestigde.¹ Nadat hij weer snel was vertrokken vestigden zich weldra drie joodse gezinnen in Beilen. Naar het voorkwam waren Joseph, Israël en Salomon de Jode niet armlastig, wat in feite het criterium was voor toelating in het dorp. Alle drie hadden ze nering, zonder dat we precies weten waaruit hun handel bestond. In Beilen troffen ze echter geen rijk gedekte tafel aan. Joseph ging failliet, Salomon werd armlastig en Israël armoedig.² Evenals elders probeerden ze toch hun eigen identiteit te bewaren. Tegelijkertijd zal het niet eenvoudig zijn geweest om tussen een vrij gesloten boeren-

Noten

- 1 G.J. Dijkstra, 'Joden in Beilen 1774-1807', in: *Historische Vereniging Gemeente Beilen*, november 1993
- 2 Drents Archief, Oude Staten Archieven inv. no 868/869

De woorden op de gevelsteen van hun later gebouwde synagoge zijn genomen uit Ps.84:2 'Hoe lieflijk zijn uw woonplaatsen'.

bevolking een vreedzaam leven te leiden. Aanpassing, of men deze nu integratie of assimilatie wil noemen, was nodig; daarop zal Beilen geen uitzondering hebben gemaakt. Het joodse leven werd nu eenmaal bepaald door de wisselwerking tussen eigen normen en waarden, ontleend aan de Hebreeuwse bijbel (de Tenach), de rabbijnse commentaren (de Talmoed) en de omstandigheden van tijd en plaats.³ De woorden op de gevelsteen van hun later gebouwde synagoge zijn genomen uit Ps.84:2 'hoe lieflijk zijn uw woonplaatsen'. Natuurlijk hebben deze woorden in de eerste plaats een diepe religieuze betekenis, maar mogelijk heeft men ook gedacht aan de verbondenheid met Beilen en voelden ze zich er toch thuis. Ook de Beiler joden droegen de Drentse kleding, het oorijzer en ze spraken het Drentse dialect. Wilden ze dat een ander hen niet verstond, dan spraken ze onderling jiddisch en was het geraden op z'n tellen te passen. Dat een en ander in de samenleving niet altijd vlekkeloos verliep is duidelijk. Hun omgeving was misschien niet haatdragend, maar wel wantrouwend. De beloning voor hun aanpassing was acceptatie. Woonde men langer in het dorp, dan werd men veel minder wantrouwend bekeken dan de onbekende joodse handelaren.

Ondanks hun vestiging op vaste plaatsen waren de joden veel met hun handelsmand onderweg. Zij waren mobiel en dat bleek bijvoorbeeld uit het feit dat in 1797 van Grietje Jans, de dienstmeid van Remmelt Lefferts in Beilen, twee zilveren gespen en schoenen waren gestolen. De zoon des huizes zat waarschijnlijk om geld verlegen en had de gespen verkocht aan Joseph Izaäk uit Lhee. Op zijn beurt had deze de gespen doorverkocht aan Joseph Aärons (van den Berg) in Westerbork die in Beilen naar de huissjoel ging. Op verzoek van de vrouw van Remmelt Lefferts kocht Joseph Izaäk de zilveren gespen terug, zij het dat hij tien stuivers meer moest betalen.⁴ Joseph Aärons in Westerbork was een rijke jood die de op vijf na hoogste aanslag in Drenthe betaalde, zoals die

Een joodse handelaar in de 19de eeuw. (Gans, Memorbok, p. 432)

3. J. Kahen red., *De mediene. De geschiedenis van het joodse leven in de Nederlandse provinciën*, 1984 p 9.

Op dit schilderij van Arnold Marc Gorter (1866-1933), Landweg in Drenthe, valt de wijsheid van het Drentse landschap goed te zien. Zo verlaten zag ook het veld bij Eursinge in het begin van de 19de eeuw er uit.

De Joodse begraafplaats staat op deze kaart van 1899-1913 vermeld als 'Isr.Begr.pl.'.

4 Drents Archief, Etstoel inv.no. 9 in 1797.

5 Algemeen Rijks Archief Den Haag. A.C.L. inv.no.38 en 39.

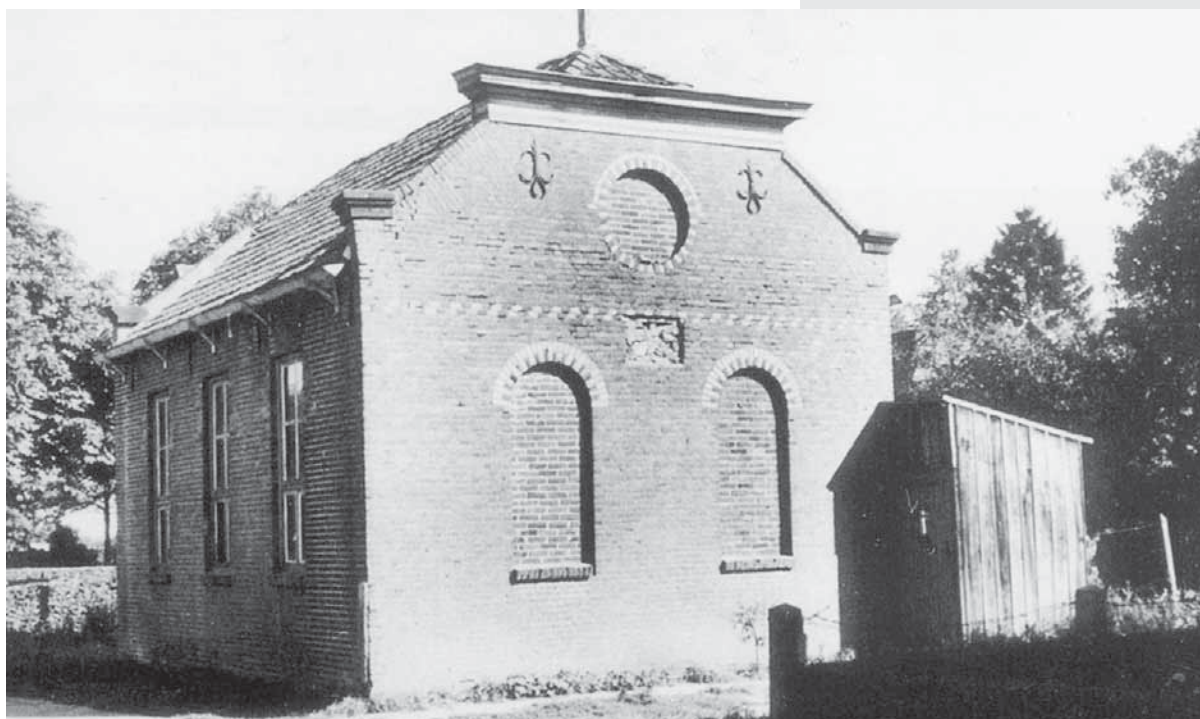
6 J. van Gelderen, 'Huis des Levens.', in: H. Schelhaas, *Graven en begraven in Overijssel*, Zwolle 1981, p.117.

in 1813 door de Consistorie was opgelegd.⁵ In Beilen woonde toen geen enkele jood die voor deze belasting in aanmerking kwam. Zij zaten op het bestaansminimum.

Toen de omvang en financiële staat het toeliet werd in Beilen begonnen met het houden van eigen diensten bij één van de leden thuis. Aangenomen mag worden dat het begraafplaatsje in het eenzame veld onder Eursinge rond 1800 reeds bestond. Evenals elders soms het geval was, zullen de markgenoten een voor hen waardeloos stukje grond daartoe ter beschikking hebben gesteld. Ook in Borger en Rolde was dat het geval en meestal kwam de grond eerst bij de instelling van het kadaster op naam van de joodse gemeente. Een verklaring voor de veraf gelegen grond is ook de joodse geloofsopvatting dat de doden eens weer zullen herleven. Daarom was het streven er op gericht een graf als erfelijke bezitting te verwerven tot de dag der Opstanding. Vanuit deze gedachte werd gezocht naar een plaats waar de kans op verstoring of ruiming het kleinst zou zijn.⁶

Eén van de joodse benamingen voor de begraafplaats is Bet Chajiem, Huis van Levenden. De benaming is ontleend aan een tekst uit het bijbelboek Job. Daar zegt Job tot God: 'Ja ik weet: Gij voert mij ten dode, naar de verzamelplaats van al wat leeft' (Job 30: 23). Daarom kan de naam 'Huis van Levenden' gezien worden als een getuigenis van het geloof in het eeuwige leven. In 1840 was de joodse gemeenschap van Beilen gegroeid naar

26 leden en kon er ook nog worden gerekend op een paar mensen uit Westerbork.⁷ De Beiler kooplieden D.H. Trompetter en C.D. Rozeveld collecteerden in 1844 voor een eigen lokaal en in 1850 werd Beilen tot bijkerk gepromoveerd.⁸ Nadat het ledental in 1880 was gegroeid tot 59 en hun sjoel was afgeleden tot een ‘ellendig gebouw’, werd in 1885 een nieuwe synagoge gesticht aan de Schoolstraat. M. Koekoek uit Hoogeveen hield de inwijdingsrede en de volgende dag maakte men er nog eens een feestdag van met een bal dat opgeluisterd werd door de hoornmuziek uit Groningen.⁹ De feestelijkheden in Beilen moeten van de joodse gemeenschap grote financiële offers hebben gevergd. Veel gemeenteleden hadden het arm, maar waren nog juist niet armlastig. De enige bedeelde van Beilen werd onderhouden door het joodse kerkbestuur van Hoogeveen.

De teloorgang van de kille

In 1935 vierde men in Beilen het vijftigjarig bestaan van de synagoge. De rabbijnen Hartz en Lichtenstein uit Groningen gaven door hun aanwezigheid cachet aan het feest.¹⁰ Hartz sprak over de joodse Natie die in Nederland in vol vertrouwen een veilig toevluchtsoord vond. Men wist wat er in Duitsland gebeurde, maar ook A.I. Herzberg uit Amsterdam sprak in Assen toen nog over: “Wat hebben wij in Nederland hier eigenlijk mee te maken? Wij

De synagoge aan de Schoolstraat

7. G.J. Dijkstra en H.J. Vos, ‘Vier joodse geslachten in Beilen.’ In: *Historische Vereniging Gemeente Beilen*, 8 no 4, p.25.
8. F.J. Hulst, *Alle jeuden fietsen. Een eerste geschiedenis over de joodse bevolkingsgroep in Drenthe van 1700 tot 1942.* Groningen 1987 p.27.
9. *P.D.A.C.*, 2 februari 1885.

Het joodse kerkhof lag vroeger op de es tussen de nederzettingen Eursing-Alting-Klatering; op het einde van de 20ste eeuw in de nieuwbouwwijk Beilen-Noord.

verlangen van U mede interesse voor het joodse volk, waardoor ieder de verantwoordelijkheid op zich heeft te nemen.” Zelfs Mussert sprak in 1935 in zijn redevoeringen over ‘de goedgezinde joden’. Men zag niet de gevaren voor de joden in Nederland, maar vooral elders. In Beilen werd het feest gewoon besloten met zang en dans.¹¹

Heel anders werd het, toen de niet verwachte oorlog toch uitbrak. Op dat moment woonden er 52 joden in Beilen. Na hun vertrek naar de Duitse vernietigingskampen werd de Beiler synagoge, op de muren en het dak na, gesloopt. Slechts twaalf joodse Beilers overleefden de verschrikkingen van de oorlog. Met toestemming van de joodse gemeente Assen werd de synagoge door de burgerlijke gemeente verbouwd tot schoollokaal. In 1949 bood het Israëlitisch Kerkgenootschap het te koop aan. De onderhandelingen met de gemeente verliepen stroef, omdat de vraag was wie de kosten, die de gemeente er in 1947 aan had besteed, moest dragen. Nadat ook pastoor Kocks van Hoogeveen belangstelling toonde, omdat het R.K. bestuur in Assen er wel voor voelde het gebouwtje te kopen, kwam er schot in de zaak. Uiteindelijk kwam er in 1951 een raadsbesluit uit de bus waarbij de gemeente de oude synagoge om niet verwierf en zich verplichtte de omheining van de begraafplaats te repareren en deze begraafplaats eeuwigdurend te onderhouden. De synagoge werd in 1952 afgebroken.¹² Door de expansiedrift van Beilen kwam de begraafplaats in de negentiger jaren van de vorige eeuw toch tussen de bebouwing te liggen. In het bestemmingsplan Noordveld was eerst voorzien in bebouwing op vijf meter van de begraafplaats, maar uiteindelijk werd toch ingezien dat uit piëteitsoverwegingen een grotere afstand in acht genomen moest worden.¹³ Nu ligt het verscholen achter een eenvoudig plantsoentje tussen de huizen.

10 *Beiler Courant*, 18 januari 1935

11 F.J. Hulst en H.M. Luning, *De joodse gemeente Assen*, p.136.

12 H.Nauta, De vroegere joodse synagoge. In: *Tijdschrift Historische Vereniging Beilen*, 1991 no.3.

13 Partiële herziening uitwerkingsplan woongebied Noordveld, vastgesteld door B en W van Beilen op 14 oktober 1991.

Gemeenteveldwachters in Beilen, deel 6

J. Maas

In 'Gemeenteveldwachters in Beilen, deel 6' vertelt Jan Maas over de veldwachters Jan Thomas Steen en Jan Mulder.

Jan Thomas Steen

Op 30 april 1880 werd Jan Thomas Steen de opvolger van veldwachter Van der Ley, die naar Smilde was overgeplaatst. De nieuwe veldwachter telde 31 jaren bij zijn benoeming en was een geboren en getogen Assenaar. Zijn militaire diensttijd bracht hij door in Arnhem bij de veldartillerie. Steen was getrouwd en werkte vóór zijn aanstelling in Beilen als fabrieksarbeider in een ijzergieterij. De benoeming van Steen verliep enigszins eigenaardig. Hij kwam als kandidaat in beeld, omdat hij solliciteerde in Smilde. Daar verklaarde ene heer Tedrode desgevraagd dat het gedrag van Steen goed was, doch dat hij overigens Steen tot veldwachter in Smilde niet durfde aan te bevelen. 'Steen bezit niet genoeg tact, energie en persoonlijk

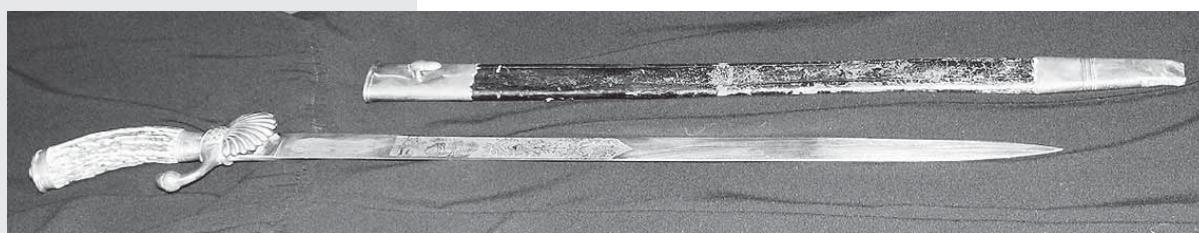
Samenvatting

In deel 5 werd beschreven dat in twee jaar tijd, van eind maart 1878 tot 1 april 1880, Beilen maar liefst drie veldwachters kende. Zij waren achtereenvolgens Pieter Hendrik Keiner, Hilbert Middelveld en Thomas van der Ley. Deze aflevering gaat over de veldwachters Jan Thomas Steen en Jan Mulder, die aanmerkelijk langer in de gemeente Beilen rondliepen.

Asser IJzer- en Metaalgieterij.
R. HUNSE,
DIRECTEUR.

Briefhoofd van de Asser IJzer- en Metaalgieterij waar veldwachter Steen werkte voordat hij veldwachter in Beilen werd. Deze onderneming was in 1866 opgericht en had in de tijd dat Steen er ijzergieter was zeventig volwassenen en tien jongens in dienst.

Wapen van de Beiler veldwachters uit de collectie van de Oudheidskamer Beilen

Politiebond

De arbeidsonrust in het voorjaar van 1888 in Zuidoost-Drenthe stond niet op zichzelf, maar was het gevolg van de tijdgeest. In Assen legden in hetzelfde jaar de sigarenmakers eveneens het werk neer. In 1869 had de eerste werkstaking, waar van georganiseerd verzet kon worden gesproken, door Amsterdamse scheepstimmerlieden plaatsgevonden. In het gehele land verenigden werklieden zich en stelden zich weerbaarder op ten opzichte van de patroons. Ook de veldwachters van de kleine gemeenten, waaronder Jan Thomas Steen, hadden het reeds in het begin van de tachtiger jaren gezamenlijk gewaagd om aan de Minister van Binnenlandse Zaken een verzoek om salarisverhoging te sturen. Niet dat het iets opleverde, maar het gaf wel aan dat er iets in de arbeidsverhoudingen aan het veranderen was. Deze ontwikkeling leidde uiteindelijk ook tot de oprichting van de 'Algemeene Nederlandschen Politiebond'. Deze gebeurtenis vond plaats te Amsterdam op 22 februari 1887.

voorkomen en mist de eerste vereischten', schreef Tedrode. Het veldwachterschap in Smilde ging aan Jan Thomas Steen voorbij. Maar de Commissaris des Konings in Assen, die over de veldwachtersbenoemingen ging, dacht duidelijk anders over de kandidaat dan Tedrode en vond Steen geschikt om veldwachter in Beilen te worden. Medio maart 1880 schreef de Commissaris aan Beilens eerste burger: 'Ik heb het voornemen te benoemen zekere J. Steen uit Assen. Een man die ik ken als zeer geschikt en van een flink voorkomen'. Er kwam wat gesputter van het gemeentebestuur uit Beilen, maar de Commissaris trok zich hier niets van aan. Korte tijd na zijn eerste schrijven liet hij in een persoonlijk briefje aan de burgemeester weten dat hij J. Steen eendaags ging aanstellen. 'Steen zal zeker goed voldoen', lichtte hij zijn keuze nog toe.

De nieuwe veldwachter had vijf kinderen toen hij zich in Beilen vestigde; de oudste was zes jaar oud en de jongste een baby van anderhalve maand. Inderdaad bleek Steen uit het goede politiehout te zijn gesneden; de Commissaris des Konings had het bij het rechte eind gehad. In Beilen kregen de veldwachter en zijn vrouw, Aaltje Houkes, nog drie kinderen. Vier maanden na de geboorte van het laatste kind overleed de echtgenote van de veldwachter. Lang bleef het jonge gezin niet zonder moeder, want Steen hertrouwde al snel met Jantje Dondorff uit Beilen, de 38-jarige dochter van de oud-veldwachter Willem Dondorff. Het is dan eind 1887 en het is bitter koud.

Onrust in Zuidoost-Drenthe

Na de zeer strenge winter van 1887/1888 ontstond er onrust onder de veenarbeiders in Zuidoost-Drenthe. Omdat burgemeester Tijmes van Emmen escalatie verwachtte bij het vaststellen van de lonen voor het nieuwe seizoen werden gemeenteveldwachters uit de Drentse dorpen naar Emmen gedirigeerd om rust en orde te handhaven. Ook de Beiler veldwachter Steen was half april 1888 in Emmen toen daar de eerste grote werkstaking uitbrak waaraan vijftienhonderd tot tweeduizend veenarbeiders deelnamen. In allerijl werden toen militairen opgetrommeld en die waren juist op tijd om een oproer in de regio

Emmen/Odoorn te voorkomen. Veldwachter Steen kon weer naar huis. De overheid was erg geschrokken van de sociale onrust. De minister van Binnenlandse Zaken vroeg naar aanleiding van de gebeurtenissen in september 1888 informatie aan de Commissaris des Konings van Drenthe: 'nopens de inrichting en de geschiktheid der gemeentelijke politie en in hoever bij eventuele oproerige bewegingen op die politiemacht kon worden gerekend'. Na gegevens te hebben opgevraagd bij de burgemeester schreef de Commissaris aan de Minister over Beilen: 'Eén veldwachter, die zeer geschikt is voor zijne betrekking in gewone omstandigheden, doch bij oproerige bewegingen, waarvoor echter in de gemeente Beilen weinig of geen gegronde vrees bestaat, noodwendig hulp behoeft'. De Commissaris voegde daaraan nog toe: 'De burgemeester merkt op, dat bij de jongste oproerige beweging in de gemeente Emmen en elders tijdelijk de bijstand is ingeroepen van den veldwachter zijner gemeente, doch dat hij bezwaar zal moeten maken later toe te staan, dat bij eventuele noodzakelijkheid door dien veldwachter hulp wordt verleend in andere gemeenten'.

Dronkenschap

Hoewel burgemeester W.C. de Vidal de Saint Germain (1878-1916) aan veldwachter Steen een uitstekende beoordeling had gegeven in september 1888, klaagde Beilens magistraat enkele weken later zijn nood over het gedrag van diezelfde diender bij de Commissaris des Konings in Assen, met name over het 'bij wijlen' misbruik maken van sterke drank. 'Ik weet dat een veldwachter dikwerf in de verleiding komt tot gebruik, en bijaldien hij niet vast staat in zijn schoenen tot misbruik van sterken drank, doch is dit nimmer in hem te prijzen', schreef de burgemeester. Verwonderd wees de Commissaris op de goede beoordeling; en nu een paar weken later deze brief. Desalniettemin nodigde het Hoofd van de provincie veldwachter Steen uit om op vrijdag 19 oktober 'des voormiddags om half twaalf uur' op zijn bureau in het Gouvernementshuis te komen. Nog voor dit onderhoud plaatsvond, stuurde de in zijn eer aangetaste De Vidal nog een brief aan de Commissaris: veldwachter Steen was kort na de eerdere goede beoordeling, eind september, dronken voor de burgemeester verschenen, zelfs in die mate dat hij geenszins zich bewust was welke bevelen het hoofd van het gemeentebestuur hem gaf. Het zal wel even gestormd hebben voor de veldwachter in het gouvernementsgebouw in Assen. Het liep kennelijk met een sisser af, maar het plezier was er blijkbaar voor de gemeentelijke politiemann vanaf.

Als zovele collega's ging gemeenteveldwachter Steen sollici-

Overzicht

Veldwachter Jan Thomas Steen werd geboren op 8 maart 1849 in Assen als zoon van Albert Steen en Willemtien Stevens. Hij groeide op in Assen en werd fabrieksarbeider. Hij vervulde zijn militaire dienstplicht bij de veldartillerie in Arnhem. Jan Steen trouwde te Assen op 11 september 1872 met Aaltje Jans Houkes uit Ooststellingwerf. Aaltje had al een kind dat bij het huwelijk werd gewettigd. In Assen kreeg het echtpaar vijf kinderen: Willempje in 1873, Jan in 1874, Albert in 1876, Luitzen in 1878 en Harm in 1880. In de fabriek was Jan Steen gepromoveerd tot ijzergieter toen hij benoemd werd tot veldwachter in Beilen, waar hij op 30 april 1880 aantrad. In Beilen bracht Aaltje Houkes nog drie kinderen ter wereld: Wiebe in 1882, Thomas in 1884 en Grietje in 1886. Kort daarna, op 31 januari 1887 overleed Aaltje Houkes op 38-jarige leeftijd. Enkele maanden daarna stierf ook het laatstgeboren kind Grietje. Jan Thomas Steen huwde voor de tweede maal op 7 december 1887 in Beilen met de tot dan toe ongetrouwd gebleven 38-jarige Jantje Dondorff uit Beilen. Ook bij dit huwelijk werd een kind gewettigd. Steen werd op 1 maart 1889 rijksveldwachter te Pesse. Al snel, op 7 december 1889, - hij was toen precies twee jaar getrouwd - werd hij overgeplaatst naar de gestichtsbewaking in Veenhuizen. Daar diende hij bijna zesentwintig jaar. Op 1 november 1915 kreeg hij eervol ontslag in verband met zijn pensionering. Jan Thomas Steen overleed op 14 mei 1931 in Assen, 82 jaar oud. Vier jaar eerder was zijn tweede vrouw Jantje Dondorff gestorven.

begon op 15 april 1889 met zijn werk. Het was een hele overgang van het stedelijke Zwolle naar het Drentse platteland. Eigenlijk was het een terugkeer, want Jan Mulder was in 1860 in de naburgemeente Smilde geboren. Hij was daar opgegroeid, werkte er later als arbeider en diende daarna als milicien en korporaal bij het zesde regiment infanterie voor zijn nummer. Na zijn militaire diensttijd nam Mulder zijn oude werk weer op, hij woonde in Hoogersmilde. Mulder werd vanwege zijn werk in 1884 aangesteld als onbezoldigd rijksveldwachter. In het voorjaar van 1886 werd Mulder agent van politie in Zwolle. Daar werkte hij dus drie jaar voordat hij naar Beilen kwam. Burgemeester De Vidal was zelfs naar Zwolle gereisd om zich over Mulder te laten voorlichten door de commissaris van politie aldaar. 'En van wien ik niets dan goeds in allen opzichten omtrent Mulder vernam', schreef de burgemeester aan de Commissaris des Konings in Assen.

Mulder verdiende bij zijn aanstelling f. 375,-- per jaar en kreeg daarbij f. 45,-- kledinggeld. De eerste burger van Beilen beoordeelde de nieuwe veldwachter na het eerste jaar dienstverband als 'zeer geschikt'. Maar Mulder was ook een 'lastig heer', zoals dezelfde burgemeester De Vidal 22 jaar na Mulders benoeming verzuchtte. Veldwachter Mulder was met name 'lastig' in de

Geen tijdelijk veldwachter

Toen veldwachter Steen was vertrokken werd de klompenmaker Koenraad Mulder weer gevraagd om tijdelijk het veldwachtersuniform aan te trekken. Koenraad weigerde echter, omdat hij -en dat was nieuw- een behoorlijk bedrag aan rechten en leges op tafel moest leggen. Daar had hij geen zin in. Ook anderen waren niet genegen deze kosten te betalen, zodat er geen tijdelijke veldwachter kwam om de tijd die de sollicitatieprocedure duurde te overbruggen.

Drents Archief Assen:
 Archief Commissaris des Konings
 toegangsnummer 0040 2 maart
 1880 nr. 526, 9 maart 1880 nr.
 579, 13 maart 1880 nr. 614, 31
 maart 1880 nr. 757, 13 april 1880
 nr. 873, 19 oktober 1886 nr 5153,
 26 oktober 1886 nr.5223, 12
 oktober 1888 nr. 2389, 12 maart
 1889 nr 703 en 22 maart 1889 nr.
 771.
 Archief Kabinet Commissaris des
 Konings toegangsnummer 0048 jaar
 1888 nrs 221, 222, en 223, jaar
 1887 nr. 12.

G.J. Dijkstra e.a., *Gemeente Beilen 1811-1997*, 92, 94.
M.A.W. Gerding e.a., *Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe*, 336 en 337.
I.J. Brugmans, *De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw 1813-1870*, 273.
F. van Riet, *T'Uwen dienst*, 88.
H. Gras e.a., *Geschiedenis Assen*, 230

ogen van zijn meerdere, omdat hij een vakbondsman van het eerste uur was. Het was niet toevallig dat juist in Beilen op 18 mei 1897 ‘eene vergadering werd gehouden, en werd toen opgericht de Afdeeling Drenthe van den Algemeene Nederlandschen Politiebond’. Als eerste bestuursleden werden gekozen J. van Klaveren, J. Mulder en R. Bonder, terwijl acht mannen zich opgaven als lid. Voor de mannen, die den moed hadden als eersten ‘eene bestuursfunctie in de Afdeeling Drenthe te aanvaarden, hebben wij nog veel respect. Daartoe behoorde moed, wijl miskenning was te vreezen en is gevolgd’, staat te lezen in het feestprogramma dat ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de afdeling Drenthe in 1937 werd gevierd. Veldwachter Mulder diende maar liefst 35 jaar, tot zijn pensioenering in 1924, in de gemeente Beilen. In die tijd kreeg hij het aan de stok met Izaäk Mulder, het hoofd der school, en met de oud-commies Van Guldener, en hij liep zelfs tegen een schorsing op. Deze onderwerpen komen aan de orde in de volgende aflevering van deze serie over de gemeenteveldwachters van Beilen.

Varkensfokken

In mijn kinderjaren had bijna iedere Hijker boer varkens. De varkenshouderij droeg soms een behoorlijk steentje bij aan het inkomen van boeren.

De varkenshouderij was dan ook belangrijk voor de meer dan honderd boeren die er in de eerste helft van de 20ste eeuw nog in Hijken waren. Het waren merendeels fokzeugen, waarvan de

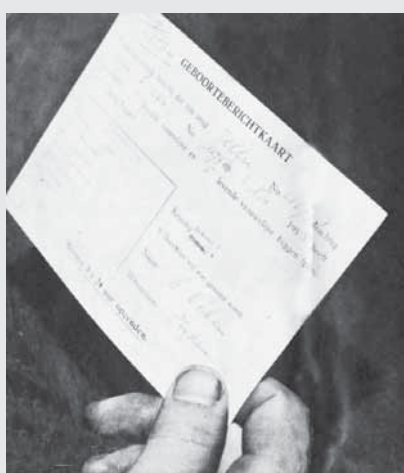
G. Seubring

De foto's die bij dit artikel zijn geplaatst, komen uit het weekblad *De Spiegel* van 7 maart 1954. Dit blad werd de redactie beschikbaar gesteld door de familie Muggen van Smalbroek. De bijschriften bij de foto's komen ook uit dit blad.

*Boer Albert Oeben uit Hijken wacht gespannen af, hoe inspec-
teur Hendrik Bakker over de te
keuren zeug zal oordelen.*

Met deze 'geboorteberichtkaart' meldde Albert Oeben de geboorte van zeven mannelijke en vijf vrouwelijke biggen op 3 november 1953.

biggen verkocht werden als ze ongeveer acht tot tien weken oud waren. Die gingen dan naar mestbedrijven, maar die waren er in Hijken bijna niet.

De varkenshouderij is niet meer te vergelijken met nu. De varkens werden in hokken van ongeveer drie bij drie meter gehouden, afgescheiden door een muur of een houten schot. De hokken hadden als ze pas uitgemest waren een diepte van veertig tot vijftig centimeter, soms nog wel dieper. Als strooisel werd het liefst roggestro gebruikt. Dit stro nam veel meer vocht op dan haverstro. De varkenshokken hadden vaak halfsteensmuren, wat vooral bij strenge vorst in de winter erg koud was, vooral voor de heel jonge biggen.

Mijn moeder was bij ons thuis de varkensboerin. Ik weet nog goed dat wij bij strenge vorst de pasgeboren biggen in een wasbalie bij de kachel in de woonkeuken haalden om ze warm te houden. Iedere twee uur gingen wij met ze naar de zeug in het hok om ze te laten zuigen. Ook 's nachts gebeurde dat. De zeugen wisten dat precies en gingen als ze ons met de biggen hoorden komen direct op hun zij liggen. Ze werden dan even met de hand over het uier gestreeld, zodat ze de melk bijna direct lieten schieten en de biggen even later met volle buikjes weer naar de tobbe bij de kachel werden meegenomen. Maar eerst liep altijd na het zuigen er een biggetje naar de bek van de zeug om z'n

Het kroost van de zeug Jellie in de stal van boer Oeben. "Een mooie worp," vond inspecteur Hendrik Bakker.

moeder even te bedanken. Daar kunnen de mensen nog veel van leren.

Wanneer de zeug bezig was biggen te werpen, werd er altijd bij gewaakt. Soms duurde dat wel ongeveer vier uren en dan kreeg je een hele nacht bijna geen slaap. Vaak had je dan een emmer met koud water bij je staan. Als je dan een big had die wat flauw was na de geboorte, kon je die even wat koud water over de kop gieten om de ademhaling op gang te krijgen. Door de schrikreactie lukte dat altijd.

De eerste paar dagen dat ze op de wereld waren, werd er door de biggen vaak gevochten om de beste speen. De voorste spenen, die bij de borst, waren altijd de spenen met de meeste melk. Door de erg scherpe tandjes van de biggen werden de spenen wel eens beschadigd, met het gevolg dat de zeug plotseling op haar buik ging liggen. Zodoende kwam ze wel eens op een van de kleine biggen te liggen. Dat had dan de dood als gevolg. Door de tanden direct na de geboorte met een speciaal tangetje af te breken, kon dit grotendeels worden voorkomen.

Als ze ongeveer vier weken oud waren, werden de mannelijke biggen gesneden (gecastreerd). Ik weet nog dat de oude schaapherder uit Hijken, R. Veenhoven, wel werd gevraagd om biggen met een zakbreuk te behandelen. Hij trok de teelbal van de big met het vel naar achteren en wreef deze in met groene zeep. De teelbal met het teruggetrokken vel werd afgebonden met een dun touwtje en stierf dan langzaam af. Na ongeveer veertien dagen viel deze er vanzelf af en zag men niets van de breuk.

In de hokken van de zeug werd vaak wat grof gehakseld stro gebruikt, zodat de zeugen het stro wat moeilijk op een bult konden krabben, waar ze altijd de neiging toe hadden. Het stro werd in de hakselbak met het mes kort gesneden. Later kwam de hakselmachine. Het probleem van de krabbende zeugen werd later opgelost doordat de zeug al voor het werpen in een houten of ijzeren kooi kwam, waarin ze alleen maar kon staan of liggen. Naast de kooi kwam dan een sterke lamp te hangen, waar de biggen onder gingen liggen om lekker warm te blijven. Hiermee kon men het doodliggen van de biggen grotendeels voorkomen.

In die tijd, tot in de zeventiger jaren, waren er veel varkenshandelaren die wekelijks in het dorp kwamen en vaak wisten wanneer de biggen klaar waren voor de verkoop. Ik vind het jammer dat men later de namen van die mannen niet meer weet, vandaar dat ik ze noem. Daar waren de gebroeders Dik uit Assen, namelijk Klaas, Wieger en Willem, verder nog Manus Bodestaf ook uit Assen, Gerrit Kuiper, Gerrit Jan Moes en later ook nog Geert Moes en Jans Pijl. De laatste twee kochten nog wel

*Inspecteur Hendrik Bakker:
“... keuren is het onderkennen van
adel ...”*

Boven: Hier loopt vader Oscar, 'beer 1274S, die zorgde dat moeder Jellie, de zeug van Albert Oeben, twaalf prachtige baby's kreeg.

Rechtsboven: De zeven zoons en vijf dochters van Jellie krijgen een nummer in hun oor: zo weet je altijd wie je voor je hebt.

eens biggen op bestelling. De laatste vier kwamen uit Beilen en Hijken. Ook kwam in mijn jeugd jaren vaak Flokstra van de Smilde en Boers uit Dwingeloo. Ik vergeet nog Lamert Gerrits uit Assen die altijd met de fiets op het station in Beilen uitstapte en dan op de fiets de omgeving afstroopte om wat op te kopen. Er kwam altijd heel wat handgeklap aan te pas om de biggen en zeugen te verkopen. Het ging vaak om een kwartje meer of minder of de verkoop doorging of niet. Ook heb ik het idee - ik weet het eigenlijk wel zeker - dat de kooplui min of meer samenspannen. De een bood je vandaag een bepaald bedrag en dan kwam de volgende dag een ander die twee kwartjes minder bood. Een dag later kwam de eerste koopman weer die je dan de oude prijs bood en hoopte dat je hem 'geluk' gaf, zoals men dat toen noemde. Maar je kon dit natuurlijk niet bewijzen.

Tot in het begin van de vijftiger jaren was er in Beilen nog een weekmarkt voor varkens. In de crisisjaren (dertiger jaren) waren de biggen bijna niet te verkopen. Het is gebeurd dat een boer met acht biggen naar de markt ging, even niet oplette, en dan waren er enkele biggen bij die van hem gedaan, zodat hij met een stuk of tien naar huis kon teruggaan.

Bij het marktcafé was een paardenstalling en een varkenswaag. De handelaar Klaas Dik kocht in die jaren nogal vaak afgemeste zeugen op. Die werden vaak per pond verkocht en dan in het café afgerekend met een borreltje en een handdruk: "Geluk er mee!" Als er niet in het café werd afgerekend, gaf de verkoper een beetje handgeld weer terug aan de koper, het zogenaamde gelag-geld. Ik heb zelf nog wel zeugen afgeleverd met een gewicht van boven de 600 pond. Door de handelaren werden deze varkens dan weer doorverkocht op de markt in Zwolle.

Ook de plaatselijke slagers kochten wel zelf de slachtvarkens in bij de boer. Men was toen nog niet zo bang voor dat dikke spek. Er waren wel slachtvarkens met een speklaag van tien centimeter (een esterie spek).

Wanneer de biggen verkocht waren, werd de zeug vaak de negende of de tiende dag berig en kon zij weer gedekt worden. In Hijken was een varkensfokvereniging. Het bestuur probeerde altijd een goede beer aan te kopen. Dit ging bijna altijd in overleg met de inspecteur van het varkensstamboek, W. Bakker. Jarenlang is hij inspecteur geweest. Zijn voornaamste taak was het opnemen van de zeugen in het stamboek door middel van een puntentelling en het nummeren van de biggen in het oor met een tang. Het oor werd eerst ingesmeerd met een kleurstof en daarna werd met een priktang het nummer in het oor geprikt. Door de kleurstof was het nummer levenslang goed leesbaar; het was een soort tatoeage.

In Hijken werd niet veel gedaan aan het stamboek. In mijn herinnering was het eerst B. Sikken en later A. Oeben die stamboekvarkens hadden.

Wanneer een stamboekzeug het goed deed wat het exterieur en het aantal biggen per worp betrof, kon men haar opgeven om sterzeug te worden. Er werden dan vier biggen, twee zeugjes en twee borgjes uitgezocht van een koppel en die werden uitgetest en gemest op de selectiemesterij op Halerbrug. Dan werd de voederconversie (groei per kilogram voer) en na het slachten de vet-, spek- en vleesverhouding vastgesteld. Was dit allemaal voldoende, dan werd de zeug het predikaat sterzeug toebedeeld. De oude selectiemesterij op Halerbrug is in de jaren zestig vervangen door een nieuwe vlakbij de weg Emmen-Drachten te Beilen.

Wanneer de beer was gekocht, werd deze uitbesteed aan een boer. Deze moest dan voor een bepaald bedrag de beer voeren en zorgen dat de zeugen van de leden van de varkensfokvereniging gedekt werden. Wanneer een boer met een berige zeug kwam, werd door de boerin wel gezorgd dat de beer de zeug dekte. Men ging in Hijken altijd lopend met de zeug naar de beer. Hijker boeren die jarenlang een beer hebben gehad zijn de families J. Stoker, J. Brands, L. Jonkers en J. Geerts. Het bestuur stelde het dekgeld vast. Om inteelt te voorkomen werd ieder jaar een jonge beer gekocht, zodat er meestal twee beren waren. Wanneer de oude zware beer een jonge zeug moest dekken, werd er vaak gebruik gemaakt van de dekboks. De jonge zeug kwam dan in de dekboks en bij dekking stond de oude beer met de voorpoten op de boks. Zo werd het doorzakken van de jonge zeug voorkomen.

Inspecteur Hendrik Bakker aan het werk op de Coöperatieve Drentse Export Slachterij. Een egale, niet te dikke speklaag maakt onder andere goed exportvlees. De centimeter moet er bij komen voor het slachtrapport.

Etenstijd in de selectiemesterij Halerbrug. Over de eetlust heeft men er nooit te klagen.

Een veertiendaagse beurt voor de weegschaal. Geert Vredevelt, bedrijfsleider in de selectiemesterij Halerbrug, kijkt belangstellend toe.

Wij gaan weer terug naar de hokken van vroeger. Door het strooisel en de mest en vooral de urine van de zeug waren deze vaak broeierig en sompig van het vocht. Op warme zomerse dagen was dit vaak aanleiding tot een ware vliegenplaag in de varkenshokken. De zeug en de biggen waren soms helemaal bedekt met vliegen. Toen het bestrijdingsmiddel DDT werd toegepast, was dit een veel gebruikt middel om de vliegen te bestrijden. Men meende toen nog dat dit een heel onschuldig middel was. Iedere varkensboer strooide met de hand dit poeder over de zeug en de biggen en met goed resultaat. Ook werd het toen veel gebruikt om de rupsen op de kool en boerenkool te bestrijden. De planten waren soms helemaal wit van de DDT. Later kwam men er achter dat dit middel niet afbreekbaar was en levenslang in je vet opgeslagen bleef zitten. Soms denk ik nu wel eens: was het middel toch wel zo giftig, of waren de boeren een resistent ras?

Het uitmesten van de hokken was een zwaar werk en moest met de mestvork gebeuren.

Het varkensvoedsel bestond toen nog geheel uit gewassen die men zelf verbouwde: aardappelen die men in de kookpot gaarkookte en dan rogge en haver die werd gemalen bij Van Dijk in Hijken. Dit werd dan aangevuld met ondermelk en de wei die men terugkreeg van de zuivelfabriek. Van mineralen had men nog nooit gehoord. Door die eenzijdige voeding zonder mineralen en sporelementen trad vaak bij de jonge biggen bloed-

armoede op. Dit werd bestreden door de biggen als ze een week oud waren wat modder te voeren of wat ijzeroer. Bij de dorps-smid werd ook wel eens een emmertje bluswater opgehaald. De biggen kregen een paar dagen een lepel bluswater in de bek geduwd; het resultaat was wel goed te noemen. Later kregen de biggen een ijzerinjectie van de veearts. Toen het gemengde voer, aangevuld met vitaminen en mineralen op de markt kwam, werd dit probleem duidelijk minder.

Voorals in de dertiger jaren was het een armoedige tijd, ook voor de varkensboeren. De biggen werden vaak verkocht voor twee à drie gulden per stuk (• 1,- tot • 1,50). Door de armoede gebeurden er soms ook de gekste dingen. Op de Beilermarkt stond een Hijker boer met twee biggen in de bak. De ene big was een heel beste, met een goed gewicht. De andere was een mager, slecht ding. Hij wilde ze samen verkopen. Een arbeider uit Hijken wilde ze wel kopen, want hij zocht nog een big om te mesten voor zijn gezin. Na een lang handgeklap werden ze het eens voor een prijs van f. 2,50 per stuk. De kleinste was veel te duur, maar de dikke big was meer waard. Hij kreeg bij aankoop de toezegging dat hij een rijksdaalder terugkreeg als de kleinste big binnen een week dood zou gaan. Hij zorgde natuurlijk wel dat dit gebeurde en kreeg het geld terug. Zo vertelde hij later dat hij een heel goedkope big had. Ik zal maar geen namen noemen...

De ruilverkaveling in Hijken werd in 1972 beëindigd. Tijdens deze ruilverkaveling, maar vooral daarna is er een specialisatie opgetreden met als gevolg dat de varkenshouderij hard terugliep in het dorp Hijken. Ook de varkenshandel verdween hierdoor.

Nu ik dit schrijf is in het dorp nog maar één bedrijf dat varkens houdt over, een mesterij. In heel Hijken wordt geen big meer geboren. In een mensenleeftijd is er zoveel gebeurd, dat niemand voorspeld zou hebben. Toch wil ik in het kort iets schrijven over de fokkerij van nu. Deze is geheel grootschalig geworden. Ik ben bij een fokker op Halerbrug geweest die 300 fokzeugen heeft. Eigenlijk is dit een 'kleine' fokker. Er zijn bedrijven met 2000 tot 3000 zeugen. Hij vertelde mij, dat hij iedere week ongeveer 12 tot 14 zeugen had die biggen wierpen. De zeugen liggen alle in kooien. De hokken worden tijdens het werpen verwarmd tot een temperatuur van ongeveer 23 graden C. De gemiddelde werpgrootte is 12,1 big. De maximum worp op zijn bedrijf is een van 27 biggen geweest.

Doordat iedere week zoveel zeugen biggen krijgen, kan hij de worpen die te groot zijn naar het aantal spenen – meestal onge-

Geslachte varkens op een rij bij de Coöperatieve Drentse Export Slachterij

Inspecteur Hendrik Bakker op de Coöperatieve Drentse Export Slachterij. De lengte van de zij is heel belangrijk.

veer 14 – verdelen over de zeugen met een kleinere worp. De biggen hebben bij de geboorte vlak naast de kooi een mooie, zachte ligplek die wordt verwarmd door een extra lamp er boven. Ook nu nog worden de tanden van de jonge biggen direct na de geboorte afgebroken en na een paar dagen krijgen de biggen een ijzerinjectie tegen bloedarmoede. Als ze één week oud zijn worden ze gecastreerd. Al deze handelingen worden door de varkenshouder zelf gedaan.

Binnen dertig dagen worden de biggen van de zeug afgewend (gespeend) en komen in aparte hokken te liggen die ook goed verwarmd worden. Met aparte opfokkorrel waarin veel zuivelbestanddelen zitten, worden ze gevoerd. Op een gewicht van ongeveer 23 kg worden ze afgeleverd aan een mestbedrijf.

De zeugen lopen dan in groepsverband nog een paar dagen rond en komen daarna in kooien te liggen. Twee keer per dag komt de ‘snuffelbeer’ achter hen langs en door de gedragingen van de zeug en de beer kan de boer dan wel zien welke zeug berig is. Door het vroeg spenen van de biggen ten opzichte van vroeger is ook de tussentijd van het werpen aanzienlijk verkort en kunnen er op jaarbasis meer biggen worden grootgebracht. De werpindex is op zijn bedrijf 2.35 per jaar.

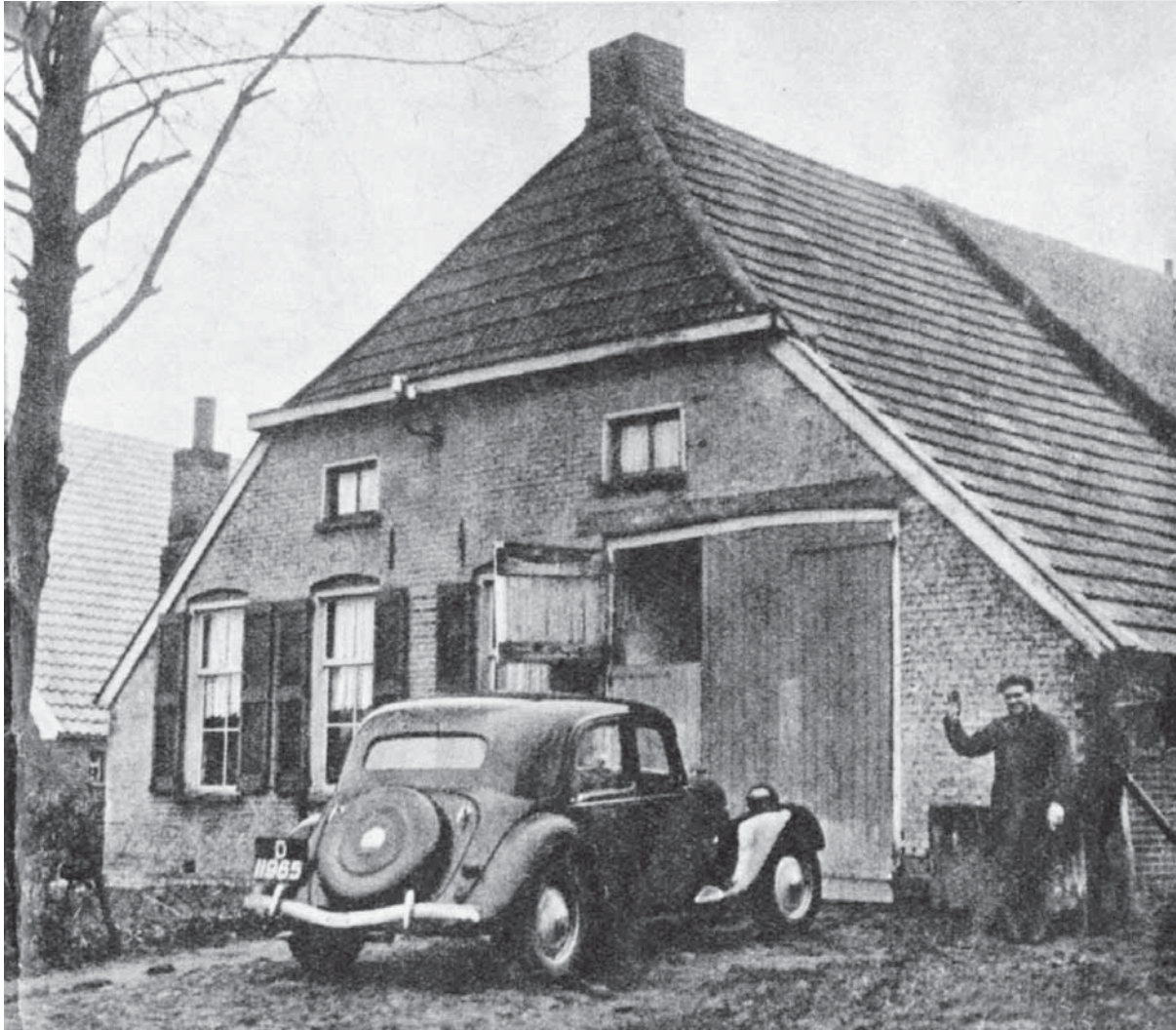
Het sperma voor de kunstmatige insimatie (k.i.) kan besteld worden bij een landelijke organisatie, de K.I. Heino. Het diepgevroren sperma moet bewaard worden in de diepvries.

Alle varkens, zowel mestvarkens als fokvarkens en biggen worden tegenwoordig op roosters boven mestkelders gehouden. Met behulp van een mesttank worden deze kelders leeggezogen. Ieder hok heeft een drinknippel waar een varken naar behoefte water kan drinken. Ook het voeren is veel gemakkelijker geworden. De boer gaat met een voerkar met korrels door de gang. Zo is het licht werk geworden en men heeft twee keer per dag overzicht over alle varkens. Maar tegenwoordig wordt het voeren meer en meer geautomatiseerd.

Het inkomen van een varkenshouder kan per jaar zeer verschillend zijn. Door de grote aantallen varkens, het prijsverschil en de eenzijdigheid van het bedrijf kunnen er verschillen ontstaan van een goed jaarinkomen tot een groot tekort.

Ik besluit dit verhaal met de constatering dat de manier van varkenshouden tijdens mijn leven geheel is veranderd en dat het aantal varkenshouderijen tot enkele bedrijven is teruggebracht.

Albert Oeben

Albert Oeben was gehuwd met Geesjen Boer uit Wijster. Hij was een 'gewettigde' zoon van Albert Oeben. Deze Albert Oeben was te Westerbork geboren omstreeks 1868. Hij was een zoon van Lucas Oeben en Jantje Pronk. Op 25 april 1913 was Albert Oeben, weduwnaar van Hendrikje de Werne, met Trijntje Seubering (geboren omstreeks 1885) gehuwd. Door dit huwelijk werd het kind van Trijntje Seubering gewettigd. Het kind kreeg de naam Albert en door de 'wettiging' de familienaam Oeben.

De boerderij van Albert Oeben en Geesjen Boer te Hijken

Psychiatrische Gezinsverpleging in Beilen

deel 4: De beginjaren 1922-1924

G.H. Kamphuis

In het najaar van 1922 kon de Stichting Beileroord de eerste patiënten ontvangen. Vanaf toen kon de gezinsverpleging in Beilen van de grond komen.

Jarenlang is een deel van de verpleegden van Beileroord gehuisvest bij particulieren. In een drietal eerdere bijdragen vertelde ik iets over de initiatieven om te komen tot een 'gezinskolonie' en over de wijze waarop de desbetreffende Interprovinciale Commissie tenslotte koos voor het dorp Beilen om hier de gezinsverpleging te starten. De drie noordelijke provincies hadden besloten dat het voorlopig om een proef zou gaan gedurende een periode van drie jaar.

Praktische voorbereidingen; de bedden staan klaar

Najaar 1922: de jonge Stichting Beileroord kon zich opmaken de eerste patiënten te ontvangen. De vereiste toestemming was verleend bij Koninklijk Besluit van 21 juli 1922. Huize WAM,

Huize WAM, gefotografeerd vanuit de Molenstraat. Dit pand werd door de Stichting Beileroord als koloniehuis in gebruik genomen.

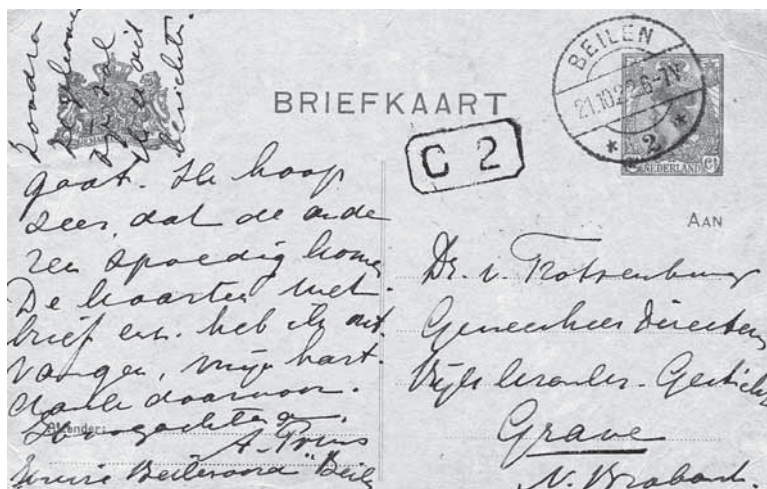

de voormalige burgemeesterswoning, was geschikt gemaakt om dienst te doen als koloniehuis waar de patiënten opgenomen konden worden om vervolgens door te stromen naar een gezin in het dorp. Patiënten die (tijdelijk) niet in een gezin gehandhaafd konden worden, zouden ook op dit koloniehuis kunnen terugvallen.

Zuster Prins, pas benoemd als hoofdverpleegster, stond met haar personeelsleden paraat. Een achttal bedden stond letterlijk en figuurlijk gespreid. Ook de nodige gezinnen waren beschikbaar nadat hun woningen vooraf door het staatstoezicht waren gecontroleerd en goedgekeurd. De patiënten waren dus welkom, maar uiteraard kwamen die niet uit de lucht vallen. Het bestuur had dan ook intussen maatregelen genomen om opnames uit de drie noordelijke provincies te bevorderen. Aan de respectievelijke Colleges van Gedeputeerde Staten was uitvoerige informatie verstrekt waarin de werkwijze van Beileroord uiteengezet werd. Ook andere daarvoor in aanmerking komende instanties, zoals verenigingen op het terrein van de psychiatrische verpleging, kregen een vergelijkbaar inlichtingenpakket toegestuurd. Dokter Van Trotsenburg, directeur van het Rijksgesticht te Grave, die nog steeds belangeloos optrad als adviseur van Beileroord, reisde diverse naburige inrichtingen af om zijn collega-directeuren op de hoogte te stellen en hen te motiveren voor overplaatsing van patiënten naar Beilen.

Verpleegprijs en vergoeding

Het heeft weinig zin op deze plek alle financiële haken en ogen uit te leggen. De zaak komt echter hierop neer, dat de meeste opnames de zogenaamde armlastige patiënten zouden betref-

Zuster Prins

Op 20 oktober 1922 schreef zuster Prins een briefkaart aan dr. Van Trotsenburg, geneesheer-directeur van het Rijksgesticht te Grave. Uit haar schrijven blijkt iets van teleurstelling over het uitblijven van meer opnames. Verder noemt zij een zekere heer Menzel. Hij was destijds griffier van de Staten van Drenthe en als zodanig secretaris van het bestuur van Beileroord. Zuster Prins schreef het volgende: Geachte Dr.v.T. Zoojuist ontvang ik uw kaart. Deze week sprak ik de Heer Menzel en vertelde deze mij dat de pat. die op de lijst stonden alle aangezegd waren. Maar tot nu toe geen antwoord. We hebben hier dus alleen maar de twee die u ook gezien hebt en waarmee het heel goed gaat. Ik hoop zeer dat de anderen spoedig komen. Zoodra ze gekomen zijn zal ik u dit berichten. De kaarten met brief enz. heb ik ontvangen, mijn hart. Dank daarvoor. Hoogachtend, A. Prins. Huize Beileroord Beilen.

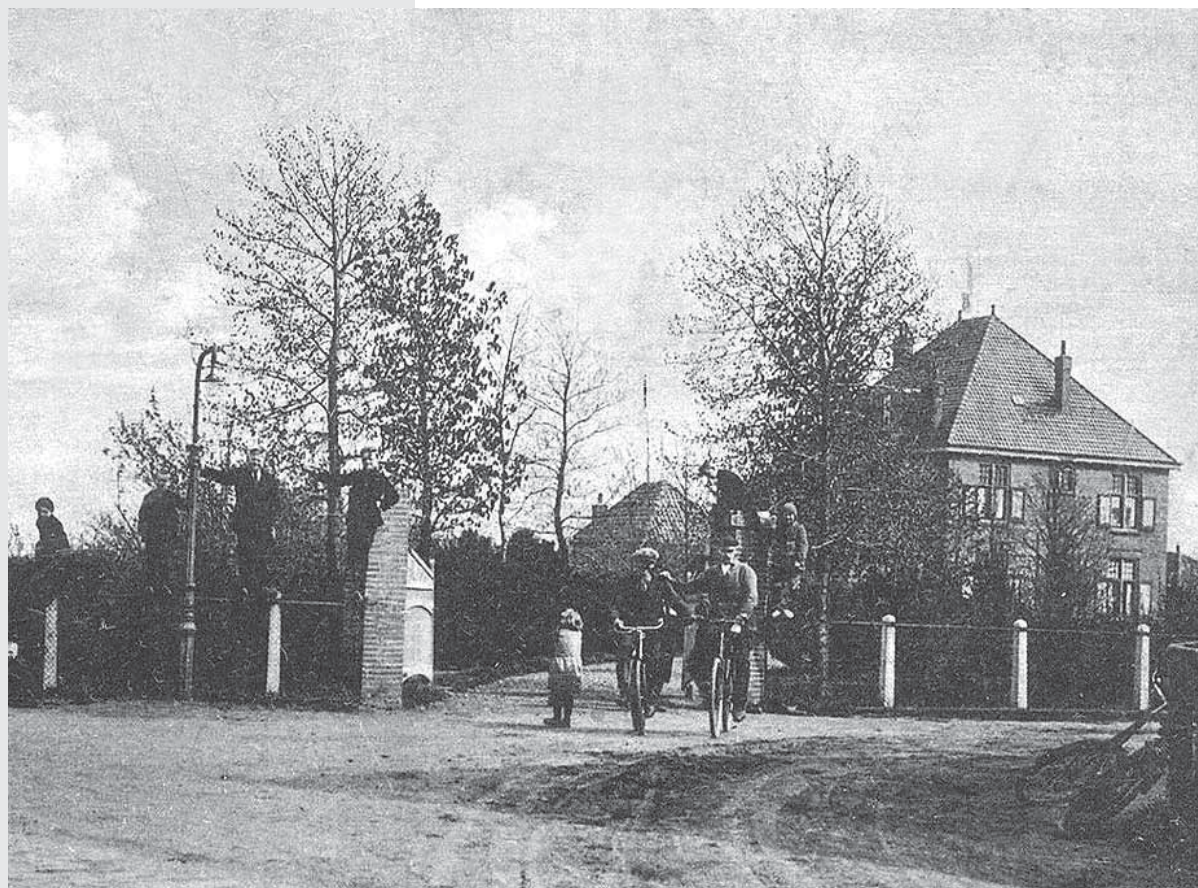
Inrichting

Beileroord was in zekere zin bedoeld als 'inrichting achter de inrichtingen', als een overplaatsingsadres voor patiënten die de toen gangbare inrichtingsverpleging niet meer nodig hadden, maar die zich toch niet zelfstandig in de maatschappij konden staande houden. De gezinsverpleging moest aan deze mensen een alternatief bieden, als het ware halverwege tussen inrichting en maatschappij. Andere mogelijkheden, zoals we thans kennen - variërend van socio-woning tot beschermende woonvorm, van intensieve psychiatrische thuiszorg tot dagbehandeling - bestonden in de twintiger jaren van de vorige eeuw nog niet.

fen die niet in staat waren om zelf de verpleegprijs op te brengen. In hun geval moest de gemeente van herkomst het inrichtingsverblijf bekostigen; soms ook was bijvoorbeeld het Departement van Binnenlandse Zaken de betalende instantie.

De verpleegprijs voor armlastige patiënten werd bepaald op f. 800,-- per jaar, kleding en bewassing inbegrepen. De hoop bestond dat, naarmate het patiëntenaantal toenam, de verpleegprijs gedrukt zou kunnen worden; 't liefst tot onder de prijs van andere inrichtingen. Dat was natuurlijk aantrekkelijk voor de betalers, met name voor de kleine gemeenten die de 'pech' hadden een relatief groot aantal patiënten voor hun rekening te moeten nemen.

Het Beileroordbestuur bleef overigens wel met beide benen op de grond staan. Beileroord was een nieuw instituut, zo redeneerde men, en dus viel een echt snelle groei niet meteen te verwachten, ook al in verband met de beschikbare ruimte in de gezinnen.

Huize WAM, het latere koloniehuis van Beileroord aan de Prins Hendrikstraat.

De gezinnen ontvingen voorlopig f. 1,50 per patiënt per dag. De nodige ledikanten met beddengoed en wastafeltjes, bedoeld voor lampetkan en waskom, werden door Beileroord ter beschikking gesteld.

Reeds een half jaar later moest deze vergoeding ofwel 'pensionprijs' naar beneden worden bijgesteld 'met 't oog op algemene daling in het prijsniveau', want de eerste Europese economische recessie van de twintigste eeuw was begonnen. En zo ontving een gezin voortaan f. 1,40 voor de eerste, f. 1,30 voor een tweede en f. 1,20 voor een eventuele derde patiënt.

Een krachtige leider gevraagd

Overeenkomstig het advies van dokter Van Trotsenburg waren tot dusverre alleen vrouwen opgenomen, omdat men uit de hand lopende mannelijke agressiviteit wilde voorkomen. Bovendien zou de openstelling voor mannen de aankoop van een tweede koloniehuis met zich meebrengen – de bokken en de schapen moesten gescheiden blijven! Een dergelijk aankoop betekende natuurlijk weer extra kosten, wat in de proefperiode onverantwoord leek. Maar al met al werkte de beperking tot vrouwelijke patiënten als een rem op de toestroom.

Hoofdingang Beileroord

In de serre van het koloniehuis zien wij een ledikant staan.

De eerste patiënten; een moeizame start

Begin oktober 1922 werden de eerste patiënten opgenomen; ze waren afkomstig uit de inrichting Dennenoord in Zuidlaren. Op iets latere datum arriveerden een paar patiënten uit Franeker. Nog enkelen volgden, zodat aan het eind van het jaar negen patiënten opgenomen waren: twee in het koloniehuis en zeven in gezinnen. De Beiler bevolking leek de gezinsverpleging goed te accepteren. Het bestuur rapporteerde positief over de houding van de dorpsbewoners tegenover de patiënten. Van pesterijen door de jeugd zou ook geen sprake zijn. 'De keuze van Beilen als plaats der Kolonie blijkt een gelukkige te zijn geweest', constateerde men met voldoening. Desondanks groeide het patiëntenaantal slechts traag, trager dan gewenst en verwacht was. Aan de beschikbare plaatsen in de gezinnen lag het niet. Integendeel, de gezinnen kwamen regelmatig vragen 'of er al een patiënt voor hen was'. Daarom besloot het bestuur in februari 1923 ook patiënten van buiten de drie noordelijke provincies te gaan opnemen, maar deze maatregel leverde weinig of geen resultaat op. Het jaar 1923 moest dan ook afgesloten worden met een totaal aantal van slechts 24 patiënten; van hen verbleven 20 in de gezinnen. Het was duidelijk dat het gezinsverplegingsexperiment in Beilen op deze manier een zachte dood dreigde te sterven. Moesten dus eerdere opvattingen heroverwogen worden? Wat waren de oorzaken van de stagnerende groei?

Een andere mogelijke oorzaak van de stagnerende groei werd in verband gebracht met de doelgroep waarop Beileroord zich richtte: 'rustige krankzinnigen', zoals Eilerts de Haan hen reeds in zijn eerste plannen had genoemd, dus 'gemakkelijke, betere patiënten'.

Het vermoeden rees dat de andere inrichtingen er niet veel voor voelden om juist deze groep te laten gaan.

De discussie in het bestuur spitste zich evenwel toe op de feitelijke leiding van Beileroord, in concreto op de positie van zuster Prins. Immers, bij de start was besloten om haar met de dagelijkse leiding te belasten en om tijdens de afgesproken drie proefjaren geen psychiater als geneesheer-directeur aan te stellen. In plaats daarvan werd de medische verzorging toevertrouwd aan de twee Beiler huisartsen, de doktoren A.C. Muller en A. Doornbosch. Juist omdat het succes van het gezinsverplegingsexperiment niet bij voorbaat vaststond, werd de aanstelling van een psychiater financieel te riskant gevonden. Het begin moest bescheiden zijn, en dus 'zuinig'. Gezien haar ervaring had zuster Prins in wezen meer kaas gegeten van de psychiatrie dan de heren huisartsen, terwijl anderzijds dokter Van Trotsenburg moeilijk vanuit het verre Grave regelmatig eventjes kon langskomen. En zo fungeerde zuster Prins in sterke mate als 'eigen' baas.

Maar zij had twee nadelen, bedacht men in de kring van het bestuur. Ze behoorde niet tot de medische stand en, zij was een vrouw. Waarschijnlijk werd ze in het mannenwereldje van geneesheren-directeur niet serieus genomen. Dit ten nadele van Beileroord.

Het zuinigheidsargument werkte dus als een boemerang. Terughoudendheid wat betreft de investeringen, dus geen dure geneesheer-directeur, daardoor weinig vertrouwen bij de psychiatrie buiten Beileroord, dus geen aanmeldingen van patiënten. Gaandeweg won de overtuiging veld dat '... in het gemis van een bevoegden leider een der hoofdoorzaken in de minder snelle ontwikkeling der Kolonie was gelegen'. En nòg schrok men terug voor de hoge kosten die op de exploitatie zouden drukken. Echter, tenslotte werd toch besloten om te zoeken naar een krachtig persoon met organisatietalent. Blijkbaar had het tot dan aan dit laatste ontbroken. Tijdens de bestuursvergadering van 17 november 1923, ruwweg een jaar na de start van Beileroord, werd uitgesproken dat de stichting '... en daarmee het instituut van de koloniale gezinsverpleging alleen te redden zou zijn door de aanstelling van een energieke jongen man met idealisme en enthousiasme'. Een vrouw kwam niet in aanmerking. 'Voor zelfstandig en scheppend werk, zooals

hier moet worden verricht, zijn vrouwen in het algemeen minder geschikt', werd naderhand niet bijster vrouwvriendelijk toegevoegd.

Eind goed, al goed

Op 8 februari 1924 werd dr. M. Westerterp tot geneesheer-directeur benoemd op een salaris van f. 4000,- per jaar; dat was dus het viervoudige van het inkomen van zuster Prins die voortaan een beetje de tweede viool moest spelen. Amper een half jaar na de indiensttreding van Westerterp reageerde het bestuur verheugd: 'Als een der al spoedig aan den dag tredende gevolgen van het brengen van de dagelijksche leiding in handen van een bevoegden persoon, moge genoemd worden, dat de inrichting daardoor in de schatting der gestichts-leiders en ander deskundigen een volwaardige instelling werd, hetgeen het zoo noodzakelijke contact met andere inrichtingen bevorderde'.

Inderdaad had de komst van Westerterp effect. Het aantal patiënten steeg in versneld tempo van 24 in 1923 tot 93 in 1926. Na de bouw van een grotere centrale inrichting werden ook mannen opgenomen. Eind 1927 waren er 177 patiënten; van hen verbleven 139 in de gezinnen. Het voortbestaan van de gezinsverpleging was verzekerd en zou dat gedurende tientallen jaren blijven.

Naschrift

In een viertal artikeltjes heb ik het ontstaan van Beileroord en de gezinsverpleging geschetst. Toch blijft één kant volslagen onderbelicht, want hoe ging het nu precies met die eerste patiënten en hun gezinnen?

Je zou misschien verwachten dat daarover in de medische dossiers iets te vinden zou zijn. Echter, in het kader van de huidige regelgeving zijn die dossiers al vele jaren geleden geruimd en vernietigd. Daarmee is een stuk historie in de papierversnipperaars verdwenen. Over deze zaak schreef ik al eerder naar aanleiding van het lot van de joodse patiënten in Beileroord (zie Tijdschrift Historische Vereniging Gemeente Beilen jaargang 11, nr. 3). De alleszins respectabele wens tot bescherming van de privacy kan leiden tot het wegwissen van het menselijke verhaal.

Maar los van het vorige: schrijver dezes heeft zich vroeger diverse malen over oude dossiers gebogen. Daarin werd bitter weinig genoemd over het contact tussen patiënt en gezin. Wel werden medische en psychiatrische bijzonderheden vermeld, maar de dagelijkse gang van zaken bleef meestal onbeschreven. De dossiers werden vroeger met pen en inkt bijgehouden. Dat kostte tijd, en dus beperkte men zich tot het meest essentiële. De oudste dossiers waren vaak de dunste.

dr. M. Westerterp

Geraadpleegd

- G.J. Dijkstra e.a., *Gemeente Beilen 1811-1997*, Beilen, 1997.
- Directiearchief van het voormalige psychiatrische ziekenhuis Beileroord te Beilen.
- P. van der Esch, *Beileroord 1922-1972, vijftig jaar gezinsverpleging*, Beilen, 1972.
- Grafiek Studio b.v., *Ooit Beileroord*, Assen, 1983
- Verslag betreffende de Kolonie voor Gezinsverpleging 'Beileroord', over het tijdvak van de oprichting af tot November 1924.
- Verslag betreffende de Kolonie voor Gezinsverpleging 'Beileroord', over het tijdvak November 1924 tot en met het jaar 1927.

Foto's:

Archief Historische Vereniging Gemeente Beilen

Het café aan de Brink

B. Oosting en T.L. Kroes

In november 2005 werd het pand waarin discotheek Skopje was gevestigd afgebroken. Daarmee verdween een beeldbepalend gebouw aan de Markt.

Beilen heeft op het gebied van het afbreken van opmerkelijke gebouwen een bedenkelijke reputatie. Het gaat er hier niet om wie de uiteindelijke beslissing heeft genomen dat de beuk er in moet gaan. Wel is het zo dat de boerderijen van de familie Brunsting aan de Markt, het voormalige hoofdgebouw van

Beileroord en de boerderij van Piet Wolting aan de Asserstraat om maar enige voorbeelden te noemen het loodje hebben moeten leggen. De Markt werd vervolgens grondig verknoeid door het pand van Zonna te realiseren. Op de plaats van het hoofgebouw van Beileroord, ooit met achtergrondregie van Berlage gebouwd, kwam een gebouw te staan dat vergeleken met het vorige vlees noch vis is. En wat op de nu lege hoek van de Markt zal verschijnen, moeten we maar afwachten.

De plek waar Skopje heeft gestaan, is waarschijnlijk een eeuw lang in gebruik geweest als café. Dat betekent, dat veel Beilers hun voetstappen in dit etablissement hebben achtergelaten. De datum waarop met de bouw van het café aan de Brink werd begonnen is helaas niet precies bekend. Vermoedelijk is dit in 1906 geweest. Bouwvergunningen waren pas met de inwerkingtreding van de woningwet vereist, zodat het lastig is tot een waterdichte reconstructie van de gebeurtenissen te komen. Dankzij de medewerking van het Kadaster te Assen, konden aan de hand van de kopie van de koop-verkoopakte de eigenaars worden bepaald. Hoewel in de akte de koopprijs is opgenomen, is het niet de gewoonte het bedrag te vermelden. Eventuele opmerkingen die onder de bedingen en bepalingen zijn opgenomen en die voor de lezer van belang zijn, zijn wel vermeld.

Op woningkaarten die door de archiefafdeling van de gemeente Midden-Drenthe werden verstrekt, staat het volgende vermeld:

1907-1912 eigenaar-bewoner Hendrik Schuring.

1912-1919 eigenaar-bewoner Lucas Mulder.

Café 'De Veehandel'

Het café had toen de toepasselijke naam café 'De Veehandel'. Daarmee werd uiteraard direct verwezen naar de belangrijke plaats die de Brink, later Markt, in Beilen innam wat de handel in vee betrof.

Vanaf 1919 wordt het duidelijker hoe het met de eigenaar, eventueel bewoner van het café zit. Vanaf dat jaar zijn kopieën van de koopakten bewaard gebleven. Uit de koopakte van 24 april 1919 blijkt dat Lucas Mulder, koopman, wonende in Beilen via notaris Schutter het huis, schuur en erf verkocht aan Jannes Smit. Op dat moment was in 'De Veehandel' een koffiehuis met vergunning gevestigd. Alle roerende goederen die in de koffiehuiszaal aanwezig waren, werden ook aan Smit verkocht. Smit kon het gekochte in gebruik en genot nemen op 1 mei 1919. In de akte is bepaald dat het verkochte is belast met de erfdienstbaarheid van waterloop van het aangrenzende perceel D 4734 ten behoeve van Dr. Antoon Christiaan Mul-

Belangstelling genoeg

Een vrouw brengt een gewassen big naar de markt.

De handel in biggen vlotte niet altijd.

Noot

- 1) F.C. Kerkhove, *Wandeling door Beilen*, Beilen 1998, 153.

Het nieuwe huis van dokter A. Gorter

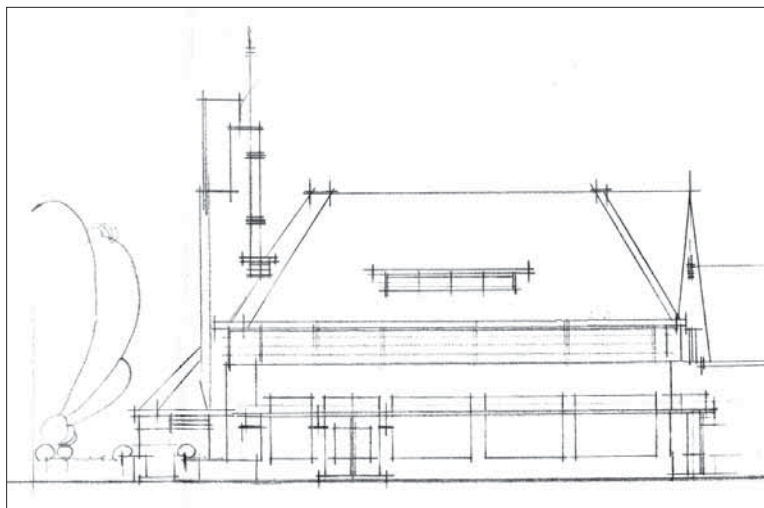
ler. Over dit pand schrijft F.C. Kerkhove: 'Het huis van dokter Prins stond wat achteraf, met een grote tuin ervoor en ernaast. Toen deze huisarts in 1910 overleed, kwam voor hem in de plaats de arts A.C. Muller. In de grote tuin van dokter Prins stond een houten pomp, waaruit de hele buurt van de omgeving Markt en Kleine Brink drinkwater kon halen. Met een of twee emmers ging men dagelijks naar de pomp. Het kostbare bronwater werd uitsluitend gebruikt om te drinken en te koken. Voor wassen en schrobben werd regenwater gebruikt, dat men opving in betonnen regenbakken in de grond of in regentonnen. Dit is doorgegaan tot 1943, toen in Beilen de waterleiding was aangelegd'.¹⁾ Het pand waar nu pizzeria Picolo Roma is gevestigd, is in 1925 gebouwd door huisarts A. Gorter. De voormalige woning van dokter Prins werd in 1933 door Jan Hepping gekocht en verbouwd tot winkel. Eerder genoemde eigenaar van het café, L. Mulder, kreeg het recht water te halen uit de houten pomp onder de verplichting in de kosten van het onderhoud van pomp en put voor de helft bij te dragen.

In 1919 was Jannes Smit dus eigenaar van 'De Veehandel'. Er was nog wel een probleempje met een afdak. Het afdak van de wagenschuur van Smit stak over op het aangrenzende perceel. Smit moest dit afdak op de eerste aanzegging van de eigenaar verwijderen en de schuur herstellen. Het perceel had ook na verwijdering van dit afdak 'recht van drop op het verkochte'.

Nadat Smit ongeveer zes jaar in Beilen woonde, vond hij dat het huidige café aan de kleine kant was. Smit zag uitbreidingsmogelijkheden als hij het perceel van de buurman kon kopen. In verband met een eventuele uitbreiding, werd na onderhandelingen met de buurman dokter Gorter bij akte van 14 februari 1925 de oplossing vastgelegd. Dokter Gorter verkocht aan Jannes Smit: een huis met een gedeelte van de tuin, staande en liggende aan de veemarkt te Beilen, groot ongeveer elf are, tien centiare. Deze verkoop en koop gebeurde onder de volgende bedingen: 'Het gekochte huis gaat op Smit over vrij van hypotheek, overigens met alle daaraan verbonden lusten en lasten, heersende en lijdende erfdienstbaarheden, bekende en onbekende, zichtbare en verborgen gebreken welke het heeft. Smit kan het gekochte in gebruik en genot aanvaarden op 1 oktober 1925'. Ook werd door dokter Gorter bedongen, 'dat in het aan Smit verkochte huis of op het terrein nieuw te bouwen woning, nimmer bewoond mag worden door een arts of geneesheer, die al dan niet een praktijk uitoefent'. Het zou Smit tienduizend gulden kosten als hij deze regel zou overtreden. De voormalige woning van dokter Prins werd in 1933 aan Jan Hepping verkocht; dokter Gorter bouwde een nieuw huis (1925; zie foto blz. 29), zoals hierboven al is vermeld.

Verbouwing

In 1931 vond de eerste verbouwing van het café plaats door verbreding van de achterzaal. De eerste steen van deze uitbreiding werd gelegd door de twee dochters van Smit, Antje en Roefke. Langs de achterwand van het café stond een groot elektrisch orgel. Dat speelde na inworp van een nikkelstui-

Bouwtekening (1934) van het voorste gedeelte

ver. In een nacht ontstond er kortsluiting, waarop het orgel steeds speelde: 'HEB MEDELIJ JET, HEB MEDELIJ JET'. In september 1934 diende Jannes Smit bij de gemeente het voorstel in tot afbraak van het gehele voorste gedeelte van het café en de wederopbouw hiervan. Op de verdieping zouden slaapkamers en een vergaderzaal komen. Dit plan werd door de gemeente aanvaard. Echter door de Provinciale Schoonheidscommissie (Drentse adviescommissie tot wering van inbreuk op de schoonheid van stad en land) werden op 10 september 1934 bezwaren ingediend met een nader advies op het bouwplan van Jannes Smit. Desondanks werd het bouwplan toch ongewijzigd door de gemeente vastgesteld. Hierop werd door de schoonheidscommissie op 4 oktober 1934 nog eens schriftelijk gereageerd: De commissie verstrekke slechts 'adviezen'. Uiteraard had het gemeentebestuur de vrijheid zich aan de adviezen, of in het geheel of ten dele, of in het geheel niet, te houden. De gemeente sloot met een brief van 10 oktober 1934 de discussie. Zij deelde mede dat het niet billijk was de zaak, die al vanaf 13 juli jl. aanhangig was, nog langer uit te stellen. De plannen werden nog eens tegen elkaar afgewogen. Uit het oogpunt van doelmatigheid werd besloten het plan van de architect toe te laten, zodat de verbouwing kon aanvangen en worden afgewerkt.

Op 15 augustus 1938 kwam Jannes Smit samen met Willem Homan, zonder beroep woonachtig in Amsterdam, bij notaris W. van der Ley in Beilen op het kantoor. Jannes Smit deelde mede het café aan de Brink 2 in Beilen aan Homan te hebben verkocht en in eigendom over te dragen. Homan verklaarde het café inderdaad te hebben gekocht en in eigendom te aanvaar-

den. Het betrof het café met schuur, erf en tuin en huis te Beilen perceel D 5476 groot 15 are en 75 centiare. In de koop was begrepen een volledig inventaris, waarvan een lijst was samengesteld. Het bedrijf had een vergunning tot verkoop van sterke drank. Smit maakte de schriftelijk vastgelegde afspraak in de gemeente Beilen nimmer een zaak met vergunning of verlof te beginnen.

Andere eigenaren

Vier jaar later, op 15 augustus 1942, kwam hotelhouder Willem Homan bij notaris W. van der Ley op het kantoor. Hij verklaarde het hotel te hebben verkocht aan Klaas Struik, bakker in Drijber. Struik verklaarde het hotel aan de Brink te hebben gekocht en in eigendom te aanvaarden.

In juli 1943 kreeg het hotel al weer een andere eigenaar. Toen verscheen Klaas Struik op het kantoor van notaris Van der Ley. Hij verklaarde het café te hebben verkocht aan Andries Struik, directeur van een modevakschool, en wonende te Arnhem. Ongeveer een jaar later kreeg het hotel al weer een andere eigenaar. Andries Struik kwam bij notaris Van der Ley met de boodschap dat hij het pand met vergunningen had verkocht aan Albertje Struik, wonende te Beilen, meerderjarig, ongehuwd en nimmer gehuwd geweest. Zij verklaarde

Het hotel in volle glorie

De Markt te Beilen. Links het café aan de Brink, dat ook een tijdlang de naam 'Amstelhotel' droeg.

te hebben gekocht en in eigendom te aanvaarden: het café aan de Brink 2 te Beilen, met schuur, erf en tuin. Onder de verkoop is de gehele, volledige hotelinventaris begrepen. Beiden verklaarden dat deze verkoop en koop was geschied tegen een door hen overeengekomen prijs onder de volgende bedingen: Het verkochte onroerend goed gaat op Albertje over, vrij van hypotheek, overigens met alle lasten en lusten, geleverd in de staat en toestand waarin het zich bij de aanvaarding bevond. Daarbij had Andries beloofd haar alle medewerking te verlenen tot de overschrijving der vergunning tot verkoop van sterke drank.

Zo werd het een komen van kopers en een gaan van verkopers. Op 13 januari 1950 kwam Albertje Struik bij notaris T.S. Wiersum op kantoor. De hotelhoudster had de zaak met de vergunning tot verkoop van sterke drank aan Hendrik Meinen, caféhouder en koopman wonende te Bonnen, gemeente Gieten, verkocht. Hendrik Meinen overleed op 24 juni 1951. Zijn weduwe Klasina Annechiena Meinen-Deenen dreef het hotel, bijgestaan door haar zoon Arend, tot februari 1977. In die maand kwam zij ten kantore van notaris mr. J. Groen met de mededeling dat zij de behuizing, waarin een cafébedrijf met stal en erf, staande en gelegen aan de Brink 2 te Beilen, had verkocht aan Maarten de Jong, geboren te

Naaldwijk op 19 juli 1920, wonende te Westerbork. Vanaf 1977 was dus De Jong eigenaar van het pand Markt 2.

Laatste verkoop

Op 23 april 1999 werd het pand voor het laatst verkocht. De verkoopakte luidt: Op heden de drie en twintigste april negentienhonderd negen en negentig verschenen voor mij Mr. Gottfried Lindeyer, notaris te Beilen: mevr. Gezina Vrieling-Wolter geboren te Smilde, notarisklerk, wonende te Smilde, gehuwd te dezen handelende als gevolmachtigde blijkens een notariële volmacht van 12 maart 1998 van Magtilde Johanna de Jong geboren te Mantinge, huisvrouw, wonende te Oss, gehuwd en een schriftelijke volmacht van Johanna Magtilda de Jong geboren te Westerbork, huisvrouw, wonende te Meppe, gehuwd, hierna tezamen genoemd; verkoper en / of verkopers.

Een notarieel medewerker handelde als schriftelijk gevolmachtigde van de burgemeester van de gemeente Middenveld, R.W. ter Avest, en als zodanig die gemeente rechtsgeldig vertegenwoordigende. Op 23 april 1998 had de Raad van de gemeente Middenveld besloten tot aankoop van bedoeld pand; kortom, de gemeente Middenveld was de koper van pand Markt 2 te Beilen. Wel was er een huurovereenkomst van Maarten de Jong en Heineken Nederland BV, gevestigd te Amsterdam. Het verkochte pand was onderverhuurd aan de Vennootschap Skopje BV, gevestigd in Emmen. De feitelijke levering (aflevering) van het verkochte vond plaats terstond na ondertekening van de akte. Vanaf dat tijdstip kwamen de baten ten goede aan de gemeente, waren de lasten voor haar rekening en droeg de gemeente het risico voor brand en storm en andere gevaren van het verkochte.

Tot zover een zakelijk overzicht van de historie van wat eens café Smit aan de Brink was.

Recente geschiedenis

Café Smit is onder verscheidene namen bekend geweest. Toen het pand was verhuurd aan de families Tiescheffer en Beugel droeg het de naam 'Amstelhotel'. Later werd het verhuurd aan de familie Koops en kreeg het de naam 'White Corner'. Uiteindelijk werd het verhuurd aan de familie Trajkovsky uit Emmen. Daarvoor woonde Trajkovsky in Joegoslavië in de plaats Skopje in de republiek Macedonië, waarvan Skopje de hoofdstad is. Het café-restaurant werd in 1976 verbouwd door de familie Trajkovsky tot een discotheek en kreeg toen de naam 'Skopje'. De discotheek was geopend op de vrijdag-, zater-

Skopje vlak voor de afbraak

De afbraak is begonnen, oktober 2005.

De afbraak van het pand, oktober 2005.

De lege hoek aan de Markt

dag- en zondagavonden. Jongelui vanaf de leeftijd van 16 jaar hadden destijds voor een entreprijs van f. 2,50 toegang tot de discotheek. Trajkovsky huurde het pand al toen het eigendom was van mevrouw Meinen. Dit gebeurde op 2 februari 1977. Zoals we hebben gezien werd het gekocht door de onroerend-goedhandelaar, Maarten de Jong uit Westerbork. De familie Trajkovsky bleef huurder van het pand. Ook toen het pand door de gemeente Middenveld werd gekocht bleef Trajkovsky huurder. De akte vermeldt, dat 'de koopovereenkomst gebeurt onder gestanddoening van de lopende huurovereenkomst met familie Trajkovsky'.

De gemeente zag Skopje graag van de Markt verdwijnen. Op zaterdagavonden gaf het toch wel enig geluidsoverlast als de bezoekers de discotheek verlieten. Er werd Trajkovsky de mogelijkheid geboden buiten de bebouwde kom van Beilen een nieuwe discotheek te bouwen. Op 27 augustus 2005 opende Skopje B.V., met als eigenaren zoon Todor Trajkovsky en zijn zus Nathasja, een nieuwe mega-discotheek aan de afrit 31 van de A28 aan de Domoweg 1 te Beilen. Deze discotheek heeft een oppervlakte van 2500 m² en de mogelijkheid om ± 4000 gasten te bedienen. De discotheek is geopend op zaterdagavond. Op de andere dagen van de week worden thema-avonden, grote bijeenkomsten, zoals vergaderingen, bruiloften, recepties, personeelsfeesten, e.d. gehouden met de mogelijkheid dat ook de totale catering wordt verzorgd, te denken valt aan een warm-koud buffet, broodmaaltijden, warme maaltijden e.d. In oktober 2005 werd het oude Skopje afgebroken door het Bedrijf Zonder Naam (B.Z.N.) uit 2e Exloërmond. Het achterblijvende stuk grond werd schoon opgeleverd. Volgens een bericht in de krant is de grond verkocht aan een woningstichting die er een gebouw wil neerzetten met winkels en appartementen.

Naschrift

Zo is Skopje aan de Markt van Beilen verdwenen. Veel jongelui uit Beilen en vaak wijde omgeving hebben daar hun zaterdagavonden doorgebracht, kennismemaakt met elkaar, ontluikende liefdes zullen er ongetwijfeld zijn ontstaan, kortom, jarenlang heeft deze horecagelegenheid een beduidende sociale functie gehad in het leven van velen.

Dan blijft er nog een laatste opmerking te maken over. Skopje is verhuisd naar een plek aan de buitenkant van Beilen. Het is een industriële blokkendoos geworden die bepaald geen lust voor het oog is. Van binnen zal het ongetwijfeld heel functioneel zijn, maar wat de buitenkant betreft had de eerste de beste kleuter als architect kunnen optreden. Voor het beeldbepalende pand aan de Markt te Beilen is nog niets bekend van wat er voor in de plaats zal komen. Zal het een architectonisch hoogstandje worden? Is er in de loop der jaren in het gemeentehuis zoveel kwaliteit in Beilen gearriveerd, dat we daar gerust op kunnen zijn?

Zo as't west hef

In opdracht van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap werd op 24 januari 2007 door Landschapsbeheer Drenthe een houtwal aan de Smalbroek in Beilen hersteld.

Terwijl het bouwland van oudsher persceelsgewijs door eigenaars werd bewerkt, was het groenland nog heel lang gemeenschappelijk bezit. Pas in de 17de eeuw begon men uit de laag gelegen weidegronden percelen af te grenzen en door wallen en/of sloten te begrenzen. Dit gebeurde groepsgewijs, waarbij ieder naar zijn rechten in de marke werd bedield, zoals dat ook bij de esuitbreidingen en kampontginningen gebeurde. Gelijktijdig werd de afwatering geregeld door het uitdiepen van eventuele natuurlijke waterloopjes of het graven van een sloot. Dit proces van opeenvolgende opdeling van de beekdalgraslanden ging door tot in de 19de eeuw.

Op kadasterkaart van 1832 zijn de huidige weidepercelen goed herkenbaar. Op de kadasterkaart van 1832 zijn evenwel geen houtwallen aangegeven, derhalve is niet bekend wanneer de huidige houtwallen in de weidelanden bij Smalbroek zijn gemaakt.

Het nut van houtwallen

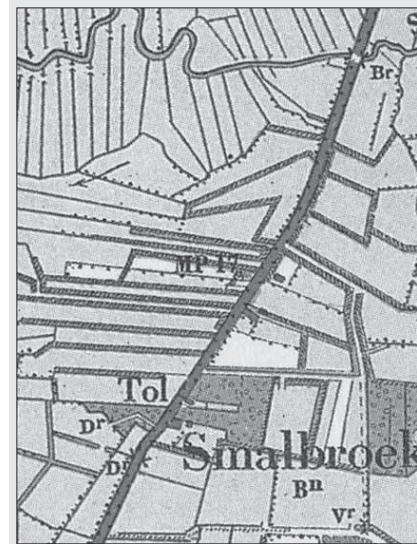
De houtwallen en de sloten hebben aanvankelijk gediend om schapen en rundvee buiten de percelen te houden, als men er hooi wilde winnen. Het houden van vee binnen omheiningen, zonder toezicht, is een betrekkelijk recente ontwikkeling. Vroeger had elke (grote) boer een koejongen (of koemeid) die met de beesten de toen nog ongescheiden weidegronden introk (zie afbeelding op rechter omslagblad). Lagen die gronden ver van het dorp, dan konden de herders met hun vee overnachten in veldschuren (zie afbeelding op rechter omslagblad).

De houtwallen hadden in aanleg een breedte van ruim drie meter en een hoogte van ruim anderhalve meter. De grond werd verkregen uit twee walsloten van elk anderhalve meter. Op de wallen werden eikenstekken gepoot en verder raakten de wallen begroeid met allerlei opslag van berken, lijsterbessen etc. Vaak valt aan de huidige walflora nog af te lezen of er van oorsprong heidegrond, voedzame bosgrond of een armer bostype is geweest.

Houtwallen leverden geriefhout (heiningpalen, bonenstaken, ruitersrokken) en brandhout.

Detailopname van Smalbroek van de kadasterkaart van 1832

Detailopname van Smalbroek van de kaart van 1899-1913

